

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΒΟΥΤΥΡΑ

Ο κ. Βουτυράς είναι αληθινά ένα περίεργο φαινόμενο πολυγραφίας. Με την ίδια ευκολία που ένας άλλος συνθέτει ένα πολιτικό άρθρο ή ένα χρονογράφημα, αυτός σου σκαρώνει ένα δήγημα. Δεν έχεις παρά να παραγγείλεις και το δήγημα σε λίγες ημέρες θά'ναι έτοιμο. Ποιός είναι ο χαρακτήρας αυτής της υπερπαραγωγής; Πρόκειται για μιὰ πλούσια, ανεξάντλητη δημιουργική φλέβα; Ή πρόκειται για μιὰ καθημερινή δουλιά, βιομηχανικής άπλως και όχι καλλιτεχνικής μορφής, που μπορεί βέβαια να μάς γεννάη τή συμπάθεια προς τόν έντιμο βιοπαλαιστή μ' όχι και τή θαυμασμό προς τόν έξαιρετικό καλλιτέχνη; Αυτό τή περίεργο φαινόμενο θ'ά επιχειρήσω να έρμηνέψω. Και θ'ά τή επιχειρήσω μονάχα για να άποκαταστήσω στήν αληθινή του θέση τή λογοτέχνη αυτό που άπάνω του συγκρούονται οι πύθ άντίθετες γνώμες, σε βαθμό που άλλοι να τονέ θεωρούνε ένα έξαιρετικό δηγηματογραφικό ταλέντο κι άλλοι έναν άπλό βιομήχανο, ένα είδος γραφομηχανή, που άγνοει και τή στοιχειά άκόμα τής τέχνης. Έπειτα ζούμε σε μιάν έποχή επαναστατική, που τή γνώρισμά της άποτελει ή κριτική έρευνα. Ένας κοινωνικός όργανός, μιὰ ζύμωση σε όλους τούς κλάδους τής κοινωνικής και πνευματικής ζωής, που τηνέ βλέπουμε όλοι να γίνεται γύρω μας, επιβάλλει να γνωρίσουμε άκριβέστερα τή ζωή μας, να γνωρίσουμε καλύτερα ό ένας τόν άλλον, να αναθεωρήσουμε πολλές άξίες που κατορθώσανε να επιβληθούνε σε μιάν έποχή που έλειπε από τήν κοινωνία μας τή αληθινή κριτική πνέμα.

Μά ή άποκάθαρση αυτή δεν μπορεί να γίνη μόνο με τή όπλο τής ύποκειμενικής άντίληψης. Για να κρίνης ένα έργο ή ένα συγγραφέα, χρειάζεσαι κάποιο όρισμένο κριτήριο και κάποιο μέτρο. Έως τώρα, και με τήν έπιπολαιότητα που μάς διακρίνει, για κριτήριο τής φιλολογικής άξίας χρησημέυε τή άτομικό γούστο τού καθενός, ή περίφημη *αισθητική μου*, όπως λέγανε. Αυτός μου άρέσει, κείνος δε μου άρέσει. Μά αυτό δεν είναι κριτική. Κάθε ένας που θ'ά καταπιαστή μιὰ κριτική έρευνα, δε φτάνει να μάς παπαγαλίση μόνο μερικά όνόματα ξένων, ή να μάς παραθέση μερικές περικοπές περι 'Ωραίου από τή έργα τους, άλληλοσυγχρούόμενες τίς περισσότερες φορές. Αυτό τή είδος τής κριτικής μπορεί ν'άχη πέραση στα σαλόνια όπου διάφοροι κύριοι και κυρίες μιλούνε περι φιλολογίας μπρός σε κατάπληχτο

ἀπροσθήριο ἐκλεχτοῦ, καθὼς λένε, κόσμου. Μιά τέτοια κριτική γιὰ μᾶς εἶναι ἀδιάφορη, μὲ δσηδῆποτε ἐπιχειρηματολογική σάλτσα κι ἂ σερβίρεται. Γιατί δίχως ἓνα ὀρισμένο κριτήριο, μπόρεις κάλλιστα τὰ ἴδια ἐπιχειρήματα ποῦ χρησιμοποίησες γιὰ νὰ λιθαινήσῃς ἓνα συγγραφέα, νὰ τὰ χρησιμοποίησῃς αὐριο γιὰ νὰ χτυπήσῃς ἓναν ἄλλον. Ἔτσι φτάνουμε στὴν ἀνάγκη τοῦ φιλοσοφικοῦ προσανατολισμοῦ. Ἡ θεωρία μας γιὰ τὸ Καλό, ποῦ θὰ στηριχτοῦμε ἀπάνω της γιὰ νὰ κρίνουμε ἓνα ἔργο, δὲν μπόρει νὰ εἶναι ξεκάρφωτη, παρὰ μέρος ἑνὸς ἀρμονικοῦ συνόλου, μιᾶς γενικώτερης κοσμοθεωρίας ποῦ θὰ μᾶς δίνῃ μιὰν ὀρισμένην καὶ ἐνιαία ἀπάντησιν σὲ ἔλα τὰ προβλήματα τοῦ Καλοῦ, τοῦ Ἀγαθοῦ, τῆς Ἐρησκαίας, τοῦ Δικαίου, τῆς Πολιτείας. Δὲν μπόροῦμε δηλαδὴ νὰ ἔχουμε γιὰ τὸ Ὡραίο μιὰ ἰδέα ποῦ νὰ μὴν εἶναι σὲ ἀπόλυτη ἀρμονία καὶ μὲ τὴν ἰδέα π. χ. τοῦ Ἀγαθοῦ ἢ τῆς Πολιτείας, δίχως δηλαδὴ ἡ ἰδέα αὐτὴ νὰ πηγάζῃ ἀπὸ τὴν ἴδια ἀρχὴν ποῦ πηγάζουσι καὶ οἱ ἄλλες. Οὔτε εἶναι νοητὸ πῶς μπόρει ὁ ἴδιος ἄνθρωπος νὰ ὑποστηρίξῃ ἀλληλοσυγκρουόμενες θεωρίες καὶ τεχντροπίες. Αὐτὸ μόνο στὸν τόπο μας σὺβαίνει. Μόνο ἐδῶ ὁ ἴδιος κριτικὸς ποῦ ἐνθουσιάζεται γιὰ ἓνα π. χ. ἔργο ρεαλιστικὸ, βγαίνει ὕστερα καὶ ὕμνει καὶ ἓνα ἔργο σὺβολικό. Κι αὐτὸ καλὸ καὶ κείνο ὦραίο. Σὲ ἔλλον τὸν κόσμον, καὶ σὲ ἔλλες τῖς ἐποχές, οἱ ὀπαδοὶ μιᾶς θεωρίας ἢ μιᾶς τεχντροπίας, διεξαγάγανε ἀμείλιχτο πόλεμον ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων τους μὲ ἔλα τὰ ὀπλα τῆς ἐπιστήμης, ἀκόμα καὶ τῆς σάτυρας. Ὅταν πρωτοπαρουσιάστηκε ὁ Ζολᾶς, δὲν εἶπανε οἱ ἀντίθετοι του: «Δὲν παραδεχόμεσθε αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὴν τέχνην, ὡς τόσο πρέπει νὰ ὀμολογήσομε πῶς ὁ Ζολᾶς εἶναι ἓνας μεγάλος συγγραφέας». Παρὰ τὸν ἐβρίσανε καὶ τὸν ἐσατυρίσανε, καὶ τοῦ ἀρνηθῆκανε κάθε, καὶ τὴν παραμικρότερη ἀξία. Αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ σὺβιβασμοῦ, αὐτὸς ὁ φιλολογικὸς συγκριτισμὸς ποῦ βασιλεύει ἐδῶ, εἶναι δεῖγμα μιᾶς ἀσυγκρότητης κοινωνίας ὅπου οἱ διάφορες ἰδέες δὲ βρήκανε ἀκόμη τὸν καιρὸ νὰ ποτίσῃσιν βραδιὰ τὸ ἔδαφος, παρὰ περνᾶνε πάνω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια. Εἶναι λυπηρὸ πῶς στὸν τόπο μας εἶναι κανεὶς ὑποχρεωμένος νὰ θυμίζῃ μερικὲς στοιχειώδεις ἀλήθειες ποῦ ἔπρεπε ν' ἀποτελοῦνε κοινὸς τόπος. Μὰ ἐδῶ φαίνεται πῶς καὶ τὸ ἀλφάβητον τῆς αἰσθητικῆς εἶναι ἀγνωστο καὶ γι αὐτὸ φαντάζομαι πόση ἐκπληξὴ θὰ γεννήσῃ, πρὸ πάντων στοῦς κύκλους τῆς αὐτάδικης προχειρολογίας, ἡ ἀξίωσιν μου γιὰ τὸ φιλοσοφικὸ προσανατολισμὸν καὶ γιὰ τὴν ἀνάγκη τῆς ὑποταγῆς κάθε μερικῆς ἰδέας γιὰ τὸ Καλό, τὸ Δίκαιον, τὸ Ἀληθινόν, τὴν Πολιτεία, κάτω ἀπὸ μιὰ κεντρικὴ φιλοσοφικὴ ἀρχή. Κι ὡς τόσο, ὅταν μιὰ φορὰ ἐ

Ροϊδης με τὸ Βλάχο ἀποφασίσανε νὰ κατεβούνε στὴ τζόστρα τῆς αἰσθητικῆς συζήτησης καὶ νὰ συγκρούσουνε τὰ δόρατά τους, δὲν ὥπλισθήκανε μετὴν ἀδύφαιρη καὶ ἀξιολύπητη αἰσθητικὴ τῶν σημερινῶν ἐστῆθηδων (ποῦ δὲν ἀνέχονται, οἱ ἀτίθασσοι, οὔτε τὴν ὑποταγὴ τους σὲ ἓναν ἐνιαῖο γλωσσικὸ κανόνα κ' ἔτσι μᾶς ξαναφέρνουνε ἄλλοι τὴ μιχτὴ καὶ ἄλλοι μᾶς ξαναγυρίζουνε ἴσια στὴν καθαρῆουσα) παρὰ πήρανε δυὸ γνωστὲς ἐπιστημονικὲς θεωρίες γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς τέχνης καὶ συγκρούστηκανε πάνω σ' αὐτές.

Μὴ νομίζετε πὼς ἔλος αὐτός, ὁ κάπως μακρὸς, πρόλογος δὲν ἔχει καμιά σκέψη μετὸ ἔργο τοῦ κ. Βουτυρά. Ἔχει καὶ παραίχει. Πρῶτα γιὰτὶ, ἀφοῦ μάθουμε πὼς πρέπει νὰ ἐνεργῆται ἡ Κριτικὴ, θὰ ζητήσουμε νὰ πληροφορηθοῦμε τί μέτρο χρησιμοποίησε ἕως τώρα ἡ Ἑλληνικὴ κριτικὴ γιὰ νὰ κρίνῃ τὸ ἔργο τοῦ κ. Β. καὶ δεύτερο, γιὰτὶ ἔτσι θὰ δικαιολογήσουμε καὶ τὴ δική μας κριτικὴ, ποῦ βασίζεται πάνω σὲ μιὰν ὀρισμένη κοσμοθεωρία. Λοιπὸν ἡ Ἑλληνικὴ κριτικὴ δὲ χρησιμοποίησε καμιάν ἀπολύτως ἀρχὴ γιὰ νὰ κρίνῃ τὸ Β. ἔξω ἀπὸ ἐτι τῆς ὑπαγόρευε κάθε τόσο ἡ ἀτομικὴ αἰσθητικὴ, τὸ γούστο δηλαδὴ τοῦ κριτικοῦ. Ἐμεῖς χρησιμοποιοῦμε μιὰ κοσμοθεωρία γιὰ νὰ κρίνουμε ἄλλ' ἀνεξαιρέτως τὰ φαινόμενα τῆς πνευματικῆς, τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς (οἱ ἐστῆθηδες ἀνύποπτοι τέλεια μᾶς σαρκάζουνε πάνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα γιὰ τὴ μονομέρειά μας). Πιστεύουμε, πὼς κ' ἡ Τέχνη, ἔπως ἔλα τὰ πνευματικὰ προϊόντα τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι φαινόμενο κοινωνικὸ, ἀποτέλεσμα δηλαδὴ τῆς ὁμαδικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ γι' αὐτὸ δὲν μπορεῖ νάναυ ἀδύφαιρητο δημιουργήμα τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου, παρὰ καθαρὸ γέννημα, καθαρὸς καθρέφτης τῆς κοινωνίας ὅπου ἀντανακλῶνται κυρίως οἱ οικονομικὲς σχέσεις αὐτῆς τῆς κοινωνίας, καὶ πὼς, ἔσο ἀλλάζουμε αὐτὲς οἱ σχέσεις, βασισμένες κυρίως στὸν τρόπο τῆς παραγωγῆς, ἀλλάζει κ' ἡ μορφή ἑλῆς τῆς ζωῆς. Κάθε ἐποχὴ λοιπὸν ἔχει τὴν τέχνη τῆς, ἀνάλογη πάντοτε μετὴ μορφή τῆς οικονομικῆς ζωῆς κάθε περιόδου. Ὁ τεχνίτης δὲ δημιουργεῖ αὐτὸς τὴν τέχνη, ἀντικαθρεφτίζει μόνον τίς τάσεις τῆς ἐποχῆς του, ἐξαρτημένες σφιχτὰ ἀπὸ τὴν οικονομικὴ ἐξέλιξη. Ἡ σημερινὴ τέχνη δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἐπαναστατικὴ μιὰ ποῦ ἡ ἀνθρωπότης ἀνασσεῖναι μέσα σὲ μιὰν ἐπαναστατικὴ ἀτμοσφαῖρα καὶ ὁ τρόπος τῆς παραγωγῆς (ἀτομικὸς—κολλεχτιβιστικὸς) τείνει ἀκατάσχετα σὲ μιὰ μεταβολή.

Αὐτὴ εἶναι ἡ δικὴ μας θεωρία. Κεῖνοι ποῦ μᾶς ἀρνοῦνται, κεῖνοι ποῦ μᾶς σαρκάζουνε, ποιά θεωρία ἔχουνε νάντιτάξουνε στὴ δικὴ μας;

Ἔως τώρα δὲν ἀντίκρουσα παρὰ τὴν τυφλὴν κ' ἐγωιστικὴν ἄρνησην. Περιμένω πάντοτε τὸν ἀνυστερόβουλο καὶ φωτισμένο συζητητὴ πού θὰ μοῦ ἀποδείξῃ (ὄχι μὲ τὴν αἰσθητικὴν του βέβαια) πῶς ἡ θεωρία μου δὲ βασίζεται πάνω στὴν ἀληθινὴν ἐπιστήμη (οἱ ἐστῆτες δὲν ἀναγνωρίζουν τὴν ἀνάμιξη τῆς ἐπιστήμης στὰ ζητήματα τῆς Τέχνης!). Ἐννοεῖται πῶς αὐτὸς πού θὰ βγῆ νὰ μοῦ ἀντιτάξῃ μιὰν ἀντίθετην θεωρίαν γιὰ τὴν τέχνην, θὰ πρέπει νὰποδείξῃ πῶς ὄχι μόνο ἡ δική του τέχνη μὰ κι ὅλη ἡ πολιτικὴ κ' ἡ κοινωνικὴ του ζωὴ βασίζεται πάνω στὴν ἴδιαν ἀρχήν, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴν πού βάλουμε παραπάνω, τῆς ἐνιαίας φιλοσοφικῆς κοσμοθεωρίας.

Μιὰ συστηματικὴ ἀνάλυση τοῦ ἔργου τοῦ κ. Β. ἔχει γίνῃ ἕως σήμερα, ἀπὸ τὸν κ. Ξενόπουλο στὸ «Νουμάς» τοῦ 1920 (φύλλα 699, 700, 701, 702). Ὅ,τι ἄλλο γράφτηκε γι' αὐτόνε, εἴτε σὲ φημερίδες εἴτε σὲ περιοδικὰ, ἔχει τὸ χαραχτήρα ἀπλῆς ἐντυπωσιολογίας ἢ φιλικῆς ἐκδόσεως πού ἐξ ἡμῶν χρειάζεται διόλου. Μόνο ὁ κ. Ξ. ὁμολογουμένως προσπάθησε νὰ κάνῃ μιὰ συστηματικὴ διάγνωση αὐτοῦ τοῦ ἔργου. Μὰ κι αὐτὸς ἔκανε τὸ λάθος νὰ ξεκινήσῃ ἀπὸ μιὰ ψεύτικη προϋπόθεση. Φαντάστηκε δηλαδὴ πῶς ὑπάρχει τάχα πρόβλημα Βουτυρά. Ποιὲ εἶναι αὐτὸ τὸ πρόβλημα; Κατὰ τὸν κ. Ξ. τὸ πρόβλημα διατυπώνεται ἔτσι «πῶς ἕνας συγγραφέας μὲ τόσο μεγάλα, τόσο βασικὰ ἐλαττώματα ὅπως αὐτὰ πού συναντοῦμε στὸ ἔργο τοῦ κ. Βουτυρά, κατορθώνει κ' ἐπιβάλλεται;»

Τὸ πρόβλημα αὐτό, ὅπως μπαίνει, δὲν ἔχει καμιά σημασίαν. Μόνο οἱ καλοὶ λογοτέχνες εἶναι ἄξιοι νὰ ἐπιβάλλονται σὲ μιὰ κοινωνίαν. Κοινωνίαν πού ἀνέχεται καὶ συχωρεῖ τόσο μεγάλα ἐλαττώματα. σημαίνει πῶς εἶναι κοινωνίαν ἀμόρφωτη καὶ πῶς ἡ γνώμη τῆς δὲν ἔχει καμὴν ἀξίαν. Μὰ συμβαίνει κι ἀληθινὰ νὰ ἐπιβάλλεται ὁ κ. Βουτυράς; Κι ἂν ἐπιβάλλεται, σὲ ποῖο βῆμα ἐπιβάλλεται; Καὶ ποιοὶ εἶναι οἱ κύκλοι ἐκεῖνοι πού δέχονται ἀνεπιφύλαχτα τὴν ἐπιβολὴν τοῦ κ. Β.; Ὅλα αὐτὰ ὁ κ. Ξ. παραλείπει νὰ τὰ ἐξετάσῃ καὶ δέχεται γιὰ γεγονότα πῶς ὁ κ. Β. ἐπιβάλλεται. Κι ἀφοῦ ἔκανε τὸ βασικὸν λάθος νὰ δεχτῆ τὴν ἐπιβολὴν τοῦ κ. Β., ὕστερα βρῖσκεται φυσικὰ ἀναγκασμένος καὶ νὰ τὴν ἐδικιολογήσῃ. Κ' ἔτσι ὁ κ. Ξ. ἀναδέχεται τὸν ἡρωικὸν καὶ περιεργὸν ὀλογομένους ἄθλο, νὰ ἀνακαλύπτῃ τὰ τρομερά, τὰ θανάσιμα αὐτὰ ἐλαττώματα τοῦ κ. Β. κ' ὕστερα νὰ τὰ δικιολογῇ μ' ἕναν τρόπο πολλὰς φορὰς κωμικὸν πού δείχνει καθαρὰ σὲ τι ἀμηχανίαν βρέθηκε ὁ ἀνθρωπος γιὰ νὰ γράψῃ τὴν κριτικὴν του. Δὲν ξαίρω μὲ τι σκοπὸν ἔπιασε ὁ κ. Ξ. στὴν ἀρχὴν τὴν πέννα γιὰ νὰ γράψῃ αὐτὴν τὴν κριτικὴν. Δὲν ξαίρω ἂν ἡ ἀρχικὴ του

σκέψη έμεινε ανάλλακτη έως τὸ τέλος ἢ ἂ μесоλαθήσανε τίποτα ἀνθρώπινες ἀδυναμίες στὸ ἀναμεταξὺ γιὰ νὰ ἀναγκάσουνε τὸν κ. Ξ. ἢ νὰ ἀναθεωρήσῃ τὸ ἀρχικὸ σκέδιο τῆς κριτικῆς του ἢ νὰ τὴν τροποποιήσῃ σὲ βᾶθμὸ πού νὰ φαίνεται πῶς οὔτε ὁ ἴδιος δὲ συμφωνεῖ μὲ τὸν ἑαυτό του. Τὸ βέβαιο εἶναι πῶς ἡ κριτικὴ αὐτὴ—ἡ καλῆτερη πού ἔχουμε ἕως τώρα γιὰ τὸν κ. Β.—δείχνει μιὰ προσπάθεια πού παλεύει νὰ συδιβάσῃ τὰ ἀσυβίβαστα, ἢ ἕναν ἄνθρωπο πού δὲν ξαίρει πῶς νὰ τὰ καταφέρῃ γιὰ νὰ μὴ φανερώσῃ κείνο πού νιώθει στὸ βῆθος τῆς ψυχῆς του.

Παραθέτω ἐδῶ μερικὰ χαρακτηριστικὰ κομμάτια ἀπὸ τὴν κριτικὴ τοῦ κ. Ξενόπουλου.

«Τὸ διήγημα τοῦ κ. Βουτυρά ἀθετεῖ κάθε σχεδὸν κανόνα ἢ νόμο».

Γιὰ τὸ «Λαγκά». «Διήγημα ἀπλαστο, ἀμορφο, ἀχτένιστο, ἀπεριποίητο σὰν ἄπλὸ σκίτσο, τὸ πῆρα γιὰ πρωτόλειο κάποιου νέου παιδιοῦ, ἀμάθητου, ἀγύμναστου, ποῦδινε ὅμως τίς καλῆτερες ἐλπίδες».

Κι ἄλλοῦ.

«Ἐπειτα ἀπὸ 20 χρόνια ὁ κ. Β. σταμάτησε στὸ Λαγκά. Στὰ 200 διηγήματά του ἡ ἴδια τεχνοτροπία, ἡ ἴδια ἀντίληψη, ἡ ἴδια γλώσσα, τὸ ἴδιο ὄφος, ἡ ἴδια μέθοδος, τὸ ἴδιο ὕλικό».

Κι αὐτό.

«Ὁ κόσμος τοῦ κ. Β. εἶναι περιορισμένος, ἡ κοσμοθεωρία του ἀτήμαντη, μηδαμινὴ σχεδόν, οἱ ἄνθρωποι του τόσο ἕμοιοι στὴ σκέψη, στὰ κινήματα, στὴν ἑμιλία, στὴν ψυχολογία».

Ἡ αὐτό.

«Δὲν ὑπάρχει στὸν κόσμον ὅλον συγγραφέας πού νὰ ἔχῃ μεγαλύτερα ἐλαττώματα, πού νὰ ἀντέχῃ λιγώτερο στὴν κριτικὴ».

Γιὰ τὴ γλώσσα τοῦ Βουτυρά.

«Κανένας Ἑλληνας συγγραφέας δὲν παρουσιάζει πιδ ἰσχνὸ λεξιλόγιο».

Γιὰ τὸ ὄφος τοῦ Β.

«Ξεκαούρδιστο, παράτονο, ἀσθηματικὸ, ἀκατάστατο».

Γιὰ τὸ σχέδιο τοῦ κ. Β.

«Τὸ σχέδιό του εἶναι τὸ τρωτό του. Ὅσο κι ἂν ἐκοπίασα (!) δὲν κατώρθωσα νὰ βρῶ ἐδῶ καμιὰ δικαιολογία (ὅπως βλέπετε, ὁ ἴδιος ὁ κ. Ξ. ὁμολογεῖ πῶς ἡ κριτικὴ του εἶναι προσπάθεια γιὰ νὰ δικαιολογηθεῖνε τὰ φριχτὰ ἐλαττώματα τοῦ κ. Β.).

Γιὰ τὴ δῆγηση τοῦ κ. Β.

«Ὁ Β. ἐν ἔχει τὸ χάρισμα νὰ διηγῆται».

Γιὰ τὸ διάλογο.

«Καμιά προσπάθεια δὲ βλέπουμε στὸ διάλογο τοῦ Β. γιὰ νὰ στρογγυλέψη αὐτὸς ὁ διάλογος, νὰ νοστιμήσῃ, νὰ φανῇ ἔχι μόνον φυσικὸς ἀλλὰ καὶ κάλλιτεχνικὸς, ὥρατος».

Γιὰ τὸν κόσμον τοῦ Β.

«Ὁ κόσμος τοῦ κ. Β. εἶναι ὁ κόσμος τῶν ἀνισορρόπων. Τοὺς λείπει ὁμοῦς ἢ γενικότητα, δὲν ἀποτελοῦνε δηλαδὴ ἀντιπροσωπευτικοὺς τύπους».

Γιὰ τὴν ψυχὴ τοῦ ἔργου τοῦ Β.

«Ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ κ. Β. λείπει ἡ αἰσιοδοξία, ἐνῶ ἡ ὕγιης τέχνη εἶναι αἰσιόδοξος».

Νὰ καὶ μερικοὶ ἄλλοι γενικοὶ χαρακτηρισμοί.

«Τὸ ἔργο τοῦ κ. Β. δὲν εἶναι σοσιαλιστικὸ παρά γενικὰ καὶ ἀόριστα».

«Ὁ κ. Β. δὲν ξετυλίχτηκε διόλου ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Λαγκᾶ».

Καὶ νὰ σημειώσῃτε πῶς στὸν κ. Β. συμβαίνει αὐτὸ τὸ πρωτότυπο, τὰ ἐλαττώματά του αὐτὰ ἔλα νὰ ἀνομολογοῦνται καὶ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς θαμαστές του, τόσο πού νὰ μὴ χρειάζεται κανεὶς καμιά εἰδικὴ προσπάθεια γιὰ νὰ τὰ ποδείξῃ καὶ νὰ τὰ ἐπαληθεύῃ. Ἡ διαφορὰ ὑπάρχει μόνον ὡς πρὸς τὴν ἐχτίμηση αὐτῶν τῶν ἐλαττωμάτων. Γιατί ὑπάρχουνε ἄνθρωποι τόσο ἀνόητοι, στὸν κύκλο μάλιστα τῶν νέων, πού τὰ παρατρέχουνε σὰν κάτι ἀσήμαντο, σὰν κάτι πού δὲν μπορεῖ τάχα νὰ ἐπηρεάσῃ τὴ θέση ἑνὸς συγγραφέα.

Τὸ μόνον πού θαμάζει ὁ κ. Ξ. ἀνεπιφύλαχτα στὸ Β. εἶναι ἡ περιγραφή πού τὴν ἐ χαρακτηρίζει γιὰ ὑπέροχη, καὶ ἡ ψυχολογία τοῦ διαλόγου πού τονε βρίσκει πάντοτε *ψυχολογημένο* καὶ *ἀναγκαῖο*.

Ἐβαλα ἐδῶ αὐτούσια τὰ κομμάτια αὐτὰ ἀπὸ τὴν κριτικὴ τοῦ κ. Ξ. καὶ γιὰ νὰ δείξω πῶς ἕνας συγγραφέας τῆς περιωπῆς τοῦ κ. Ξ. κρίνει τὸ Β. μὰ καὶ γιὰ τὴν οἱ γνώμες αὐτὲς τοῦ κ. Ξ. ἀντιπροσωπεύουνε καὶ τὴ δική μου ἀντίληψη σὲ βαθμὸ πού νὰ μὴ δυσκολεύουμαι νὰ τίς ὑπογράψω καὶ μὲ τὰ δύο μου τὰ χέρια.

Ἴδου λοιπὸν ἀμέσως ἀμέσως δύο λογοτέχνες, ὁ κύριος Ξ. καὶ ἐγώ, πού σημειώνουνε τόσο φριχτὰ ἐλαττώματα στὸ ἔργο τοῦ Β. Ὁ κ. Ξ, παράδοξα ἀρνιέται τὰ φυσικὰ συμπεράσματα τῆς κριτικῆς του. Ἐγὼ πάλι ὑποστηρίζω πῶς ἔχι ἔλα αὐτὰ τὰ ἐλαττώματα, μὰ καὶ ἕνα μόνον ἀπὸ ἔλα, θὰ ἔφτανε γιὰ νὰ χαντακώσῃ ἕνα συγγραφέα. Γιατί τί νὰ παραβλέψῃ καὶ τί νὰ συχωρέσῃ κανένας; Τὴ γλώσσα; Τὸ ὄφρος; Τὸ σκέδιο; Τὸ διάλογο; Ὑπάρχει στὴν ὕψῃ, ἢ ὑπῆρξε ποτέ, καλὸς συγγραφέας πού ἢ γλώσσα του, τὸ ὄφρος του, τὸ σκέδιό του νὰ μὴν

υπήρξαν υποδειγματικά; Μπορείτε να μου υποδείξετε έναν—ίστω κ' έναν μόνο—σε όλον τον κόσμο, συγγραφέα που να θεωρηθεί όχι μεγάλος, παρά απλώς καλός και που η γλώσσα του π. χ. να παρουσιάζει αυτόν τον υποτυπώδικο, αυτόν τον παιδιάτικο χαρακτήρα της γλώσσας του Β; Καλός συγγραφέας είναι κείνος που θα μπορούσε π. χ. να διδαχτεί και στα σχολιά. Μπορείτε ναποτολήσετε να διανοηθήτε ένα τέτοιο πράμα για τα έργα του Β;

Μά θα με ρωτήσετε. «Λέν έχει τέλος πάντων και κανένα προτέρημα αυτός ο άνθρωπος;

Ο κ. Ξ. σημείωσε δυο προτερήματα του τον ψυχολογημένο διάλογο και την περιγραφή. Όσο για το δεύτερο, εγώ βρίσκω πως οι περισσότερες περιγραφές του κ. Β. δείχνουνε μιάν έλδοτλα παιδιάτικη αντίληψη, προπίντων σαν επιχειρηή να παρομοιάση τα σύννεφα. Ο διάλογός του πάλε μπορεί νάναι ψυχολογημένος, μά και ποιός μπορεί να βεβαιώση πως κατάφερε να μπή στα άδυτα αυτού του διαλόγου, που τις πιο πολλές φορές παρουσιάζεται δίχως αρχή και τέλος, σχεδόν ασυνάρτητος, έλος ύποσούμενα κι άποσωπητικά, για να υποστηρίξη αν είναι άληθινά ψυχολογημένος ή όχι;

Έγώ δυο προτερήματα, σημαντικά και τα δυό, βρίσκω στο Β.

Πρώτο. Στο Β. άνήκει ή τιμή πως αυτός πρώτος, λίγο προτήτερα από μένα, σημειώνει την άποφασιστική στροφή από το ήθογραφικό στο άστικό δήγημα, έπως εγώ σημειώνω σήμερα τη στροφή από το άστικό στο σοσιαλιστικό ρομάντζο. Αυτό, ανεξάρτητα από την καλλιτεχνική αξία αυτής της μετάδασης, άποτελει ένα σταθμό σημαντικό στα νεοελληνικά γράμματα που είναι έλος προς τιμή του κ. Β.

Δεύτερο. Η παρατηρητικότητα. Ο κ. Β. έχει μάτι για να πιάνη μέσα από τη ζωή ό,τι θα του χρειαστή για το έργο του. Μά αυτό που πιάνει το μάτι του, είναι τις περισσότερες φορές κάτι μικροκινήματα, κάτι φευγαλέα μικροπραματάκια που δείχνουνε βέβαια ψυχολογική παρατήρηση μά που στεροδονται γενικό ενδιαφέρο. Η μεγάλη γραμμή της ζωής, του διαφεύγει πάντα του κ. Β. Και του διαφεύγει κι από λόγους ίδιουσυγκρασίας κι από την έλλειψη ενός κοινωνικού κριτηρίου, μιας σταθερής φιλοσοφικής κοσμοθεωρίας που δίχως τη συντρομή της, καμιά σοβαρή κοινωνική παρατήρηση μέσα στη ζωή δέν είναι δυνατή. Μιά τραγική έλλειψη, που άποτελει θεμελιώδικο γνώρισμα έλης της σύχρονης λογοτεχνίας μας. Οι λογοτέχνες μας δέν αντιμετωπίζουνε φιλοσοφικά τη ζωή. Δέν κατέχουνε κανένα κριτήριο για να την αντίληφτούνε. Τους φτάνει, έπως διακηρύτουνε, ή άπλή καλλι-

τεχνική συγκίνηση. Δὲ νιώθουμε τὴ βαθύτερη σημασία αὐτῆς τῆς συγκίνησης. Δὲ θέλουμε νὰ πιστέψουμε πὼς ἡ καλλιτεχνικὴ συγκίνηση δὲν εἶναι κάτι ἀπόλυτο καὶ κοινὸ σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους παρὰ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ τρόπου ποὺ ἀντιλαμβάνεται κανεὶς τὴ ζωὴ. Πὼς ἄλλη ἢ συγκίνηση τοῦ ἀστοῦ καὶ ἄλλη τοῦ σοσιαλιστῆ. Ἄλλη τοῦ φτωχοῦ καὶ ἄλλη τοῦ πλούσιου. Ἄλλη τοῦ Ἐπικούρειου καὶ ἄλλη τοῦ Χριστιανοῦ. Ἄλλη τοῦ Ἄσπρου καὶ ἄλλη τοῦ Μαύρου. Κι ἀκόμα πὼς αὐτὴ ἢ συγκίνηση δὲν εἶναι κάτι ἀθάλαστο παρὰ προσδιορίζεται ἀκριβῶς ἀπὸ αἰτία ποὺ ἔχουμε τὴν ἀρχὴ τους καὶ μέσα στὸν ὀργανισμό μας, καὶ μέσα στὴ φυλὴ μας, καὶ μέσα στὴ γενιά μας καὶ μέσα στὴν κοινωνία ποὺ ζοῦμε καὶ, τὸ κυριώτερο, μέσα στὶς οικονομικὲς συνθήκες ποὺ κανονίζουν τὴ ζωὴ μας. Ὁ κ. Β. δὲν ἔχει φυσικὰ εὔτε ιδέα ἀπὸ ἑλα αὐτὰ, εὔτε ὑποπιέεται κἂν τὴν ὑπαρξή τους. Ἡ φιλοσοφία του, ἀποτέλεσμα κυρίως τῆς νοσηρῆς του ιδιοσυγκρασίας, ἴσως καὶ τῶν οικονομικῶν ὄρων τῆς ἰδιαίτερης ζωῆς του, ἀπαρτίζεται κυρίως ἀπὸ ἓνα ἀπροσδιόριστο κρᾶμα ἀναρχισμοῦ, εὐτοπιστικῆς σοσιαλισμοῦ, ἀνακατεμένου κάποτε καὶ μὲ κάμποσο πατριωτισμὸ, δημοκρατισμοῦ καὶ μισανθρωπισμοῦ. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ, ἔπως βρίσκονται σὰ ἔργα τοῦ Β, δὲν μποροῦνε νὰποτελέσουν κανένα σύστημα κοσμοθεωρίας. Γι αὐτὸ καὶ ὁ Β. εὔτε βλέπει βαθιὰ τὴ ζωὴ, εὔτε ὑποπιέει τὰ βαθύτερα ἐλατήρια ποὺ τὴν κινοῦνε, εὔτε καμιὰν ὀρισμένη κατεύθυνση δείχνει ποὺ νὰποτελῆ τὸν ἰδανικὸ κόσμον τῆς τέχνης του. Εἶναι ὁ ζωγράφος τῶν μικροκινημάτων μερικῶν ἄρρωστων, κουτοπόνηρων ἀνθρωπάκηδων, ποὺ εὔτε καὶ αὐτοὶ δὲν παίρνουνε τί ζητοῦνε ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ γιατί βρίσκουνε τὴ ζωὴ ἄσημη. Δὲν τοὺς φλογίζει τὴν ψυχὴ κανένα γενναῖο πάθος, δὲ λάμπει σὰ βάρη τῆς σκοτεινῆς τους ὑπαρξῆς καμιὰ ιδέα ποὺ νὰποτελῆ τὸ γνώμονα κάθε πράξης τους εἴτε στὸ καλὸ εἴτε καὶ στὸ κακό. Γι αὐτὸ μέσα σὲ 300 καὶ πάνω δηγήματα ὁ Β. δὲ μᾶς ἔδωσε ἓναν αἰώνιον, ἓναν ἐξαιρετικὸν τύπον ἀνθρώπου ποὺ κάτι νὰ συβολίζῃ. Αὐτοὶ οἱ ἀνισόρροποι τύποι, ποὺ τόσο ἐνθουσιάζουνε κάποια ἀνόητα παιδιὰ ἀπὸ τὸ στενὸ κύκλον τῶν ἰδιαίτερον θαυμαστῶν τοῦ Β., εἶναι τύποι δίχως κανένα ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον. Γιατὶ κ' ἢ ἀνισορροπία δὲ λείπει τίποτα στὴν ψυχὴ τοῦ Β. Θὰ ἔλεγε ἂν μποροῦσε τὴν ἀνισορροπία νὰ τὴν ὑψώσῃ στὸ ὕψος ἐνὸς κοινωνικοῦ φαινομένου, ποὺ ἔχει ὀρισμένα αἰτία. Τότε, ἂν εἶχε καὶ ψυχὴ μεγάλου δημιουργοῦ, θὰ μποροῦσε νὰ μᾶς παρουσιάσῃ τύπους ἀνισορροπῶν ποὺ νὰ κλείνουνε μέσα τους τὴν αἰωνιότητα. Ἐνῶ σήμερα σθῆνουνται, χάνονται, διαλύονται στὸ πέλαγος τῆς ἀσυναρτησίας, τῆς ἐξεντλητικῆς μικροφλυα-

ρίας και τῆς μικρόλογης ἐνέργειας, ὄχι σάν ἄνθρωποι τέλειοι μὲ νεῦρα και κόκκαλα παρὰ σάν ἥσκιοι ποῦ παρῶνε μπροστά μας δίχως νά τοὺς νιώσουμε. Οἱ ἀνισόρροποι π. χ. τοῦ Χέμσον εἶναι ἀντιπροσωπευτικοὶ τύποι. Ἀφήνουμε πὼς ἡ ἀνισορροπία εἶναι ἕνας μεγάλος κλάδος τῆς ψυχιατρικῆς και γι αὐτὸ ἔταν κανεὶς ἀποφασίζῃ νά παρουσιάσῃ τύπους ἀνισορρόπων, ὑποτίθεται πὼς φρόντισε προτῆτερα νά γίνῃ τέλεια κάτοχος ὅλης τῆς σχετικῆς ἱατρικῆς φιλολογίας. Τὰ ρομάντζα και τὰ δηγήματα π. χ. τοῦ Πόε εἶναι ἡ τελευταία λέξη τῆς ψυχιατρικῆς μὲ μορφή ρομάντζου. Δυστυχῶς γιὰ τὸν κ. Β. ζοῦμε σὲ μιὰν ἐποχὴ αὐστηρὰ ἐπιστημονικῆ, ἔπου ὁ αὐτοσκεδιασμὸς δὲν μπορεὶ νά ἀναπληρώσῃ τὴν ἔλλειψη τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης, και ποῦ δὲν μπορεὶ κανεὶς νά εἶναι οὔτε ρομαντζογράφος οὔτε ποιητής, ἃ δὲ γνωρίζει ἐπιστημονικὰ τὸν κόσμο ποῦ καταπιάνεται νά ζουγραφήσῃ.

Ἔτσι ὁ κ. Β. εἶχε μὲν τὴν ἀγαθὴ ἔμπνευση νά παρατήσῃ τὸ νησί τοῦ Παπαδιαμάντη, και τὸ χωριὸ τοῦ Καρκαβίτσα και τὴ στάνη τοῦ Κρουστάλλη—και εἶτανε πιά καιρός, μιὰ ποῦ κ' ἡ Ἑλλάδα εἶχε ἀρχίσει νά μπαίνῃ στὴ σειρά τῶν ἀστικῶν κρατῶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ κυρίως τοῦ Τρικουπῆ και κάτω—μὰ σὰ μῆκε στὴ μεγάλη πόλη δὲν ἤξαιρε τί νά κάνῃ. Μὴν ἔχοντας τὴ δύναμη νά ἰδῇ και νά νιώσῃ τὴ νέα ζωὴ, προτίμησε νάποτραβηχτῆ ἀπὸ τὴν κοινωνία και νά παρακολοθητῆ τὴ ζωὴ μέσα ἀπὸ τοὺς καπνοὺς τῆς θολῆς ἀτμόσφαιρας ἐνὸς ὑπογείου. Και φυσικὰ μέσα ἀπὸ ἕνα ὑπόγειο δὲν μπορεὶ νά ἰδῇ κανεὶς τίποτα οὔτε νὰκούσῃ τίποτα παρὰ τίς κοινοτοπίες ἐκείνων ποῦ τὸν περιστοιχίζουνε. Μὴ μοῦ ἀνατέρετε, γιὰ ἔνομα τοῦ θεοῦ, τὸ Βερλαίν. Τὸ νά συχνάξῃ κανεὶς στὴν ταβέρνα, δὲ σημαίνει πὼς εἶναι ὑποχρεωμένος και νά ζῇ τὴ ζωὴ τῆς ταβέρνας. Νά κάθεσαι πίσω ἀπὸ τὰ βρέλια σάν τὸ Βερλαίν, και νά γράφῃς ὡς και Λατινικοὺς στίχους, εἶναι κάτι πολὶ διαφορετικώτερο ἀπὸ τὸ νά περιορίζῃς ὅλον τὸν πνευματικὸ σου κόσμο μέσα στοὺς τέσσερεις τοίχους ἐνὸς βρωμεροῦ ὑπογείου. Χωρὶς ἐννοεῖται και νά ὑπολογίσουμε τὴ διαφορὰ τῆς Ἑλληνικῆς ταβέρνας ἀπὸ τὴν Παριζιάνικη ταβέρνα. Κι ἔμωσ θεωρία και πράξη εἶναι δυὸ πράματα ἀχώριστα. Ὁ ἀληθινὸς ἄνθρωπος και συγγραφέας προπαντὸς ἔῃ εἰς ἰδέες του. Αὐτὸ κάνανε π. χ. οἱ Ρῶσσοι λογοτέχνες ποῦ ἡ ζωὴ τοὺς εἶναι μιὰ διαμαρτυρία ὑπὲρ τῆς λευτεριάς και κατὰ τῆς τσαρρικῆς τυραννίας και γι αὐτὸ ἔλοι σχεδὸν ἕνα μέρος τῆς ζωῆς τους τὸ περάσανε στὴ Σιβηρία. Αὐτὴ ἡ κοινωνικὴ οὐδετερότητα ποῦ ἐμφανίζουνε οἱ δικοὶ μας λόγιοι εἶναι δείγμα κοινωνικῆς ἀναντησίας και φανερώνε ἔλλειψη πίστεως σὲ κάθε ἰδέα. Μὰ ἅμα ἀπὸ τὸ συγγραφέα λείψῃ ἡ

φλόγα της πίστης, τι θα μείνη πιά για να του πυρώση την ψυχή και για να του τανύση τὰ φτερά προς τους αιδέρες; 'Από το κουρκουσουριό της ταβέρνας και του καφενέ δεν μπορεί να βγῆ καμιά τέχνη. 'Εμείς εδώ δε θέλουμε ακόμα να νιώσουμε μιάν άπληή άλήθεια. Πώς ένας συγγραφέας δε βγαίνει άπλώς να κάνη το γούστο του, ἢ να μάς αναπτύξη τις ιδιοτροπίες του, παρά ἔρχεται να μάς εἰπῆ κι αὐτός τῆ γνώμη του πάνω στο πρόβλημα τῆς ζωῆς κι ὅσο πιδ βαθιά και πρωτότυπη είναι ἡ γνώμη του αὐτή, τόσο και τὸ ἔργο του ἔχει άνώτερη αξία. Μόνο εδώ χωρίζεται, κατά τρόπο αξιοθρήνητο, τὸ ἔργο από τὴν οὐσία του και βρίσκονται ἄνθρωποι να ὑποστηρίζουνε πὼς ἔνα ἔργο μπορεί νάναί άριστούργημα κι ἄς μὴν περιέχῃ καμιάν άνώτερη ἰδέα. 'Ἐτσι κι ὁ κ. Β. δεν ἔχει να μάς παρουσιάσῃ καμιάν άποψη δική του για τῆ ζωῆ, δεν ἔχει δηλαδή τίποτα να μάς εἰπῆ.

'Αλλά ἔλα πὸ ὑπάρχει, κατά τὸν κ. Ξ. τὸ πρόβλημα Βουτυρά. Δηλαδή πὼς με τόσο πολλὰ και μεγὰλα ἑλατώματα ὁ Β. κατορθώνει να ἐπιβάλλεται στους νέους! 'Υποθέτω πὼς ὁ κ. Ξ. θα θέλῃ να ἀστειευτῆ. Καὶ πρῶτα πρῶτα ἀναγνωρίζουνε ὅλοι οἱ νέοι τὸ Β; 'Υπάρχουνε μόνο μερικὰ γεροντόπαιδα, ἀνάξια για προσοχή, πὸ, εἴτε ἀπὸ ἀμάθεια εἴτε ἀπὸ ματαιοδοξία, εἴτε κυρίως ἀπὸ προσωπικὴ ἀνυπαθία πρὸς ἄλλους ὁμοτέχνους τοῦ Β. παίζουνε τὸν ἀχάριστο και διόλου τιμητικὸ γι αὐτοὺς ρόλο τοῦ διαφημιστῆ τοῦ κ. Β. (ἔνα εἶδος δηλαδή κλακέρηδες τοῦ θεάτρου). Μὰ ἀξίζει τώρα να συζητοῦμε για τις γνώμες αὐτῶν τῶν παιδιῶν;

'Εγὼ ὑποστηρίζω κάτι ἄλλο. Πὼς δεν ὑπάρχει καμιά ἐπιβολή Βουτυρά. 'Ο κ. Β. ἀπλούστατα δε διαβάζεται. Είναι ἴσως ὁ μόνος συγγραφέας πὸ τὸ διάβασμα του προκαλεῖ τῆ μεγαλύτερη ἀνία και ἀπελπισία, σὲ κάθε ἄνθρωπο πὸ τονε διαβάζει χωρὶς προκατάληψη. 'Υπάρχει μόνο ἐκδοικὴ ἐπιβολή. Οἱ ἐκδότες, με τὸ ἐπιχειρηματικὸ τους πνέμα, φυσικὸ είναι να δέχονται ὅ,τι εἶδος τοὺς προσφέρνεται στὴν πιδ χαμηλὴ τιμή, ἀδιαφορώντας για τὴν αξία του, ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ δεν είναι ακόμα σὲ θέση να τὴν ἐξελέγξῃ. Δεν είναι δηλαδή τὸ κοινὸ πὸ ἐπιβάλλει στους ἐκδότες τὸ Β. παρά οἱ ἐκδότες ἐπιβάλλουνε τὸ Β. στὸ κοινὸ με τὸ στανιό, μὰ πὸ τὸ εἶδος αὐτὸ, ἀγορασμένο σὲ πολλὴ χαμηλὴ τιμή, τοὺς ὑπόσχεται μεγαλύτερο κέρδος. 'Αν κυκλοφορῆ περισσότερος Βουτυράς, δεν είναι γιατί τὸ κοινὸ ἀπαιτεῖ σώνει και καλά Β. ἢ γιατί οἱ ἐκδότες δυσκολεύονται να ἐκδώσουνε κι ἄλλα δηγηματογραφικὰ ἔργα. 'Η ἀλήθεια είναι πὼς τὸ εἶδος αὐτὸ, ἐπειδὴ ἀγοράζεται σὲ χαμηλὴ τιμή, προσφέρνεται σὲ με-

γαλτήρη ποσότητα στην καταναλωτική αγορά. (Αν κατεβαίνω σέ κάπως χαμηλό επίπεδο, παρακαλώ νά μου συχωρεθῆ, γιατί είναι ἀνάγκη νά εἰπωθοῦνε μερικά πράματα μιά γιά πάντα, ἀφοῦ οἱ διάφοροι κουφιοκεφαλάκηδες τῆς φιλολογίας καμώνονται πῶς δὲν τὰ καταλαβαίνουνε).

Εἶναι ἀναμφισβήτητο πῶς, ἔσο ὑψώνεται τὸ διανοητικὸ ἐπίπεδο τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ, τόσο θὰ περιορίζεται ἡ κατανάλωση τοῦ κ. Β. Καί τώρα ἀκόμα μπορεῖ κανεὶς εὐκολά νά παρατηρήσῃ πῶς ἡ ἀγορὰ ἀρχίζει νά δυσανασχετῆ, κι αὐτὸ τὸ βλέπει κανεὶς στὸ πρόσωπο κάθε ἀναγνώστη τοῦ κ. Β. Ὑστερα ἀπὸ τὸ διάβασμα κάθε νέου ἔργου του. Γιατί ὁ κ. Β. ἔμεινε καὶ θύπομεινῆ ἀνεξέλιχτος. Ἐμένα τουλάχιστο τὸ ἔργο τοῦ κ. Β. μοῦ δίνει τὴν ἐντύπωση ὅχι πολλῶν δηγημάτων παρὰ ἐνός. Πλάνη πῶς ὁ κ. Β. ἔχει τάχα γράψῃ 300 δηγήματα. Ἐνα δῆγημα ἔχει ἀρχίσει νά γράφῃ ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ παρουσιάστηκε στὸ φιλολογικὸ ὄριζοντα κι αὐτὸ τὸ δῆγημα τὸ συνεχίζει εἴκοσι τῶρα χρόνια μὲ μιά ἀξιοθάμαστη ὁμολογουμένως ὑπομονή. Τὸ ἔργο του δὲν ἔχει βίθος, ἔχει μόνο μάκρος. Γι' αὐτὸ ὁ κ. Β. ἔχει τὸ μοναδικὸ προνόμιο νά κόβῃ τὸ ἀνιαρὸ καὶ ἀτελείωτο αὐτὸ δῆγημα σὲ ὅποιον σημεῖο θέλει—μικρὸ ἢ μεγάλο, ἀνάλογα μὲ τὴν παραγγελία—καὶ νά τὸ συνεχίξῃ πάλι, ἀλλάζοντας ἀπλῶς τὰ ὀνόματα τῶν προσώπων του.

Ἄς καταπιαστοῦμε τώρα τὸν ἰσολογισμὸ τῶν προτερημάτων καὶ τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ κ. Β. (Εἶπαμε πῶς τὰ ἐλαττώματά του ἀνομολογοῦνται κι ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς θαυμαστὲς του ὥστε νά μὴν ἐπιδέχονται καμιά ἀμφισβήτηση).

Ἔχουμε στὸ ἐνεργητικὸ του—γιά νά παρακολουθήσω τὸν κ. Ξ.—ψυχολογημένο διάλογο καὶ θαυμάσια περιγραφή. Ἄς τὸ παραδεχτοῦμε. Στὸ παθητικὸ του ἔχουμε ἔλλειψη γλώσσας, ὕφους, σκεδίου, κοσμοθεωρίας, διαλόγου τεχνικοῦ, αἰσιοδοξίας. Μπορεῖ αὐτὸ τὸ φτωχὸ ἐνεργητικὸ—ποὺ κι αὐτὸ μπορεῖ νά τοῦ ἀμφισβητηθῆ—νὰ ἰσοφαρίσῃ καὶ νὰ ἐξουδετερώσῃ τὸ φοβερὸ παθητικὸ του; Αὐτὸ μόνο *travail*, ὅπως λέει κι ὁ κ. Ξ. καὶ ἀνίδει ἐλότεια ἀπὸ τέχνη, μποροῦνε νά τὸ φαντάζονται. Καταντοῦμε λοιπὸ σὲ μιά χρεωκοπία. Καὶ φυσικὰ ὁ κ. Β. πρέπει νά θεωρηθῆ σὰν ἕνας χρεωκοπημένος συγγραφέας. Ἄν ἡ κριτικὴ ἔως τώρα δὲ θέλησε νά τοῦ φανερώσῃ αὐτὴ τὴν ἀλήθεια, γιά νά μὴν τὸν πικράνῃ ἢ γιά νά μὴ τονὲ ζημιώσῃ, αὐτὸ δὲν εἶναι πρὸς τιμὴ τῆς Ἑλληνικῆς κριτικῆς. Ἄπὸ λόγους καθαρὰ κοινωνικοῦς, μὰ κι ἀπὸ δι-

κή της βέβαια αδυναμία, ή κριτική δείχτηκε έως τώρα ἐγκληματικά μωπική και χαριστική στον κ. Β. όσο σὲ κανένα ἄλλο συγγραφέα. Αἱ, ὁ καημένος ὁ Δημοστένης . . . Αὐτὸ χρησίμεψε ἕως σήμερα γιὰ μотиδο τῆς κριτικῆς ποὺ εἶχε ἀποτέλεσμα νὰ πνίξη κι ὅ,τι ἀγαθὸ στοιχεῖο ἔκρυβε ἴσως ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς μέσα στὴν ψυχὴ του. Γιατὶ ὁ κ. Β. εἶναι βέβαια μιὰ φλέβα, μιὰ καλὴ δηγηματογραφικὴ φλέβα. Μὰ ὅταν τὸ καθαρὸ μέταλλο δὲ μπορέσῃ νὰ χωριστῇ ἀπὸ τὶς σκουριὲς ποὺ τὸ περιβάλλουσε, τότε καταστὰι ἀχρηστο γιὰ τὴν τέχνη.

Ὁ κ. Ξ. τελειώνει τὴν κριτικὴν του μὲ τὸ συμπέρασμα πὼς ὁ κ. Β. εἶναι ἕνας δυνατὸς δηγηματογράφος ἀνάμεσα καὶ σὲ μερικοὺς ἄλλους ἐπίσης δυνατούς, καὶ πὼς τὸ νὰ λέῃ κανεὶς πὼς δὲν ὑπάρχει ἄλλος παρὰ ὁ κ. Β. εἶναι μιὰ τρέλα. Ἐγὼ ἀρνίεμαι ἐλότελα αὐτὸ τὸ συμπέρασμα, ποὺ τὸ κάτω κάτω δὲ δικαιολογῆται ἀπὸ τὴν ἀνάλυση ποὺ ἐπιχειρεῖ ὁ ἴδιος. Ὁ κ. Ξ. παρασύρθηκε κι αὐτὸς ἀπὸ τὴ γενικὴ τάση κι ἀποφάσισε νὰ δείξῃ κι αὐτὸς τὴν καθιερωμένη ἐπιείκεια, ὅπως ἔλοι ὅσοι γράφανε κριτικὲς γιὰ τὸν κ. Β. καὶ ποὺ ἂν προσέξῃ κανεὶς βαθύτερα τὰ γραφόμενά του, θὰ νιώσῃ ἀμέσως πὼς κάτω ἀπὸ τοὺς μασημένους ἐπαίνους, κρύβεται ἡ κατάκριση καὶ ἡ ἀρνηση. Γιατὶ τόσο μεγάλα καὶ βασικὰ ἐλαττώματα εἶναι φυσικὰ ἀδύνατο νὰ διαφύγευσε τὴν προσοχὴν καθεὶ ἀνθρώπου ποὺ ἀνακατεύεται ἔστω καὶ λίγο μὲ τὰ γράμματα. Λοιπὸν ὁ κ. Βουτυρᾶς—εἶναι ἀνάγκη νὰ εἰπωθῇ ἐπιτέλους ἡ ἀλήθεια—δὲν εἶναι συγγραφέας, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι συγγραφέας. Θὰ μπορούσε ἴσως νὰ ἀναδειχθῇ ἕνας καλὸς συγγραφέας, ἂν εἶχε λιγώτερη ἐμπιστοσύνη στὸν ἑαυτὸ του, ἂν ἐπιχειροῦσε, ὅταν εἶτανε καιρὸς, νὰ γνωριστῇ μὲ τὰ ἀριστουργήματα τῆς ξένης φιλολογίας ποὺ θὰ τοῦ χρησιμεύανε, ἕως ἕνα σημεῖο, βέβαια, γιὰ φυσικὸς ὁδηγὸς—ὁ Β. ὡς γνωστὸ ἐκφράζεται μὲ τὴ μεγαλύτερη περιφρόνηση ἀκόμα καὶ γιὰ τοὺς παγκόσμιας φήμης λογοτέχνες—κι ἂν ἡ κριτικὴ εἶχε τὴν τιμότητα νὰ εἶναι περσότερο εὐλικρινὴς ἀπέναντί του. Τώρα ὁ κ. Β. εἶναι τὸ θυμὸ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῶν κριτικῶν του ποὺ κανεὶς δὲν τόλμησε ποτὲ νὰ τοῦ εἰπῇ καθαρὰ καὶ ξάστερα τὴν πικρὴ ἀλήθεια. Ὁ ὑπερτροφικὸς ἐγωισμὸς του τονὲ σπρώχνει νὰ περιφρονηῖ ὅ,τι δημιουργήσῃ ἢ παγκόσμια τέχνη, μὲ τὴν ἀπλοϊκὴ πεποίθησιν πὼς μπορεῖ αὐτὸς νὰ δημιουργήσῃ τέχνη δική του, κ' ἡ κριτικὴ, ἀντὶ νὰ φροντίξῃ νὰ τονὲ συκρατῇ, τονὲ σπρώχνει ὄλο καὶ περσότερο στὸν κατήφορο τῆς πλάνης του, εἴτε γιὰ νὰ τοῦ γίνῃ εὐχάριστη, εἴτε γιὰ νὰ χτυπήσῃ στὸ πρόσωπό του ἄλλους συνάδερφους του, ποὺ ποτὲ δὲ θελήσανε νὰ τῆς ἀναγνωρίσουνε σημασίαν περσότερη ἀπ' ὅ,τι τῆς ἀξίζει. Ἀπὸ τὸ φυσικὸ

αυτό παραστράτισμα τίποτα πιά δὲν μπορεί νὰ τὸν συγκρατήσῃ. Ὁ ἄνθρωπος θὰ ἐξακολουθῇ νὰ ἐκδίδῃ τοὺς τόμους του μὲ τὴν ἴδιαν ἀνυποψία ποὺ τὸν ἰσχυροποίησε ἕως τώρα καὶ στὰ χεῖλια τῶν ἀγνωστῶν του, ὑπερὰ ἀπὸ τὸ διάβασμα κάθε νέου τόμου του, θὰ ἐξακαλουθῇ νὰ νειδαίνει τὸ τραγικὸ ρῶτημα «Γιατί;». Γιατί δηλαδή ὁ τόσος θόρυβος γύρω σ' αὐτὸ τὸ ἔργο; Κι ἂν τὸ ἐπίσημο Κράτος δὲν μπόρῃ νὰ κρατήσῃ τὴν σοβαρότητα του καὶ νὰ μὴν ἐπιδραβεῖ τὸν ταχνητὸ αὐτὸ θόρυβο μὲ ἓνα Ἐπιστολὴ τῶν Γραμμάτων, αὐτὸ δὲν προσθέτει τίποτα στὸ ἔργο τοῦ κ. Β. Δυστυχῶς τὸ σημερινὸ κράτος δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ προσθέσῃ τίποτα σ' ἓνα συγγραφεὴ. Μόνο νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ μπορεί.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΡΟΡΙΤΗΣ

ΒΙΘΗΝΤΗ ΜΠΛΑΣΚΟ ΙΜΠΛΙΝΘ

ΒΑΛΕΝΘΙΑΝΙΚΗ ΜΕΓΚΛΑ

2—

Ὁ μικρὸς μὲ τὴν πλατεῖα κάμξ στὸ ἓνα χέρι, προφύλαγε μὲ τ' ἀριστερὸ τὸ στήθος του, πηδώντας σὰ ματιμὸ καὶ δείχνοντας πὼς εἶχε ξεσχολήσῃ σὴν τέχνη τῆς ὀπλομαχητικῆς ποὺ τὴν διδάσκουν σὲ φυλακές.

Ὅλοι σώπαινον. Ἄκουγότανε τὸ ζουζούνισμα, ποῦκταν τὰ μυιγάκια πετώντας στὸ θερμὸν ἀνοιξιάτικο ἀέρα, τὸ παράπονο τοῦ γειτονικοῦ μηχανοπήγαδου, τὸ θροῖσμα τῶν πράσινων σταχιῶν, καὶ τὸ μακρυνὸ τρίξιμο κάποιου κάρρου, μαζὶ μὲ τὶς φωνές τῶν ξωμάχων, ποὺ δούλευαν στὰ χωράφια.

Θᾶτρεχε αἶμα κι ὄλοι τέντωναν τὸ λαιμὸ τους μὲ νοσηρὴ περιέργεια γιὰ νὰ κρίνουν τὸ ματοκύλισμα.

Τὸ καταραμένο ζουδι δὲν ἐννοοῦσε νὰ ἡσυχάσῃ. Ὅλο κ' ἐβριζε. Γιὰ ἄς δοκιμάσῃ νὰ τοῦ ριχτῇ αὐτὸς ὁ παλληκαρᾶς καὶ θάβλεπε πόσο γρήγορα θὰ τὸν ξάπλωνε χάμω.

Ἐκεῖνος δὲν περίμενε νὰ τοῦ τὸ πῆ. Τοῦ ρίχτηκε μὲ ἄγρια παλληκαριά. Ὅχι μὲ τὴν περηφάνεια τοῦ λιονταριοῦ, μὰ μὲ τὴν ὀμὴ τοῦ ταύρου· χαμήλωσε τὸ χοντρὸ κεφάλι του, τῶχωσε μέσα στὸ στήθος του καὶ ἀμολήθηκε ἀκατάσχετος σὰν καταπέλτης.